

Iš kairės: Durbės istorijos liudininkai ir paminklas Vykintui Tveruose (Rietavo savivaldybė). Nuotraukos iš RKIC archyvo

HALIČO-VOLUINĖS SUTARTIS IR VYKINTAS

KAZIMIERAS PRUŠINSKAS

Haličo-Voluinės sutartis sudaryta 1219 metais. Ją su Haličo kunigaikščiu pasirašė 21 lietuvių kunigaikštis (5 vyresnieji ir 16 eilinių), tarp kurių paminėti ir du Žemaičių (Žemaitijos). Seniausias žinios apie šią sutartį pateikiamas Hipatijaus metraštyje. Tai XII–XIII a. bažnytine slavų kalba parašytas Pietų Rusios metraštis (Haličo-Voluinės didžiųjų kunigaikščių Cholmo ir Voluinės Vladimiro dvaruose sudarytas trijų Pietų Rusioje rašytų metraščių sąvadas (kiekviename iš tų trijų metraščių yra pateiktas įvairių ankstesnių metraščių sąvadas). Metraščio protografas (Voluinės metraščio galutinės redakcijos pirminis variantas) nėra išlikęs.

Svarbiausiu Voluinės metraščio nuorašu laikomas apie 1425 m. greičiausiai Pskove parengtas Hipatijaus (Hipatijaus) nuorašas (iki XIX a. pr. saugotas Šv. Hipatijaus vienuolyne šalia Kostromos) ir apie 1560 m. Kijevo Pečiorų vienuolyne parengtas Chlebnikovo nuorašas (jo savininku kurį laiką buvo Kolomnos pirklys P. Chlebnikovas). Pastarajame yra tiksliau nurašyta protografo teksto pabaiga, nėra Hipatijaus nuorašo sudarytojų įvesto chronologinio tinklo su daugiausia fiktyviomis istorinių įvykių datomis (dėl šių ir kitų aplinkybių dalis istorikų Chlebnikovo nuorašą laiko archajiškesniu už Hipatijaus nuorašą).

Iš kitų žinomų Voluinės metraščių nuorašų kiek didesnę vertę turi tik nepilnai išlikęs 1651 m. Jarockio nuorašas ir apie 1711 m. surašytas jam labai artimas, bet geriau išlikęs Jermolajevio nuorašas (šie du Voluinės metraščių nuorašai buvo sukurti Chlebnikovo nuorašo pagrindu, tačiau nuo pastarojo jie skiriasi savita kai kurių teksto dalių redakcija), o Voluinės metraščio Pogodino (apie 1621 m.) ir Krokovo (apie 1795 m.) nuorašai yra tik Chlebnikovo nuorašo nuorašai.

Voluinės metraščių sudaro 4 dalys: IX–XIII a. valdžiusių Kijevo kunigaikščių sąrašas; praėjusių laikų pasakojimas (3-ioji redakcija), kuriame aprašyti tikri ir mitiniai įvykiai nuo Biblijoje minimo Nojaus sūnų laikų iki 1118 metų; vadinamasis Kijevo 1200 m. sąvadas, kuriame aprašyti 1118–1119 m. įvykiai; Voluinės metraštis (XIII a. II p. Voluinėje sudarytas Haličo-Voluinės metraščių sąvadas, kuriame aprašyti įvykiai nuo 1205 iki 1292 metų).

Voluinės metraštyje pateikta originalių žinių apie XII–XIII a. Lietuvą ir jos gyventojus, politinius įvykius, kurie buvo susiję su Lietuva, jau minėtą 1219 m. Lietuvos ir Voluinės taikos sutartį, apie Lietuvos valdovus Mindaugą, Treniotą, Vaišelgą, Švarną, Traidenį, Butigeidį, Butvydą, 1249–1252 m. Lietuvos vidaus karą ir kt.

Hipatijaus metraštyje nurodyta, kad tarp sutartį pasirašiusių vyres-

niųjų kunigaikščių pirmasis įrašytas Živinbutas. Po jo minimas Daujotas su broliu Vilikaila bei Dausprungas su broliu Mindaugu. Spėjama, kad Živinbutas buvo dviejų ankstesnių Lietuvos valdovų brolis. Paminėti ir Deltuvos, Ruškavičių, Bulevičių giminių kunigaikščiai.

Istorikas Tomas Baranauskas 2000 m. „Vagos“ išleistoje knygoje „Lietuvos valstybės ištakos“ (Vilnius, 2000) rašo, kad „vienas iš svarbiausių šaltinių Lietuvos valstybės susidarymui tirti yra Voluinės (Hipatijaus) metraštis, aprašantis įvykius iki 1290 m.“

Prof. Mečislovas Jučas, 2003 m. „Aidų“ leidyklos išleistoje knygoje „Lietuvos metraščiai ir kronikos“ rašo, kad iš vadinamojo Voluinės metraščio Chlebnikovo nuorašo, kuris tekstologinės analizės požiūriu yra seniausias šio metraščio variantas, galima daryti išvadą, kad šią sutartį sudarė vienas Lietuvos kunigaikštis („vyriausiasis“) savo ir keliolikos jam pavaldžių sritinių kunigaikščių vardu. Tuo tarpu kitas (ne toks senas kaip anksčiau paminėtasis, todėl mažiau vertingas istorinis šaltinis) – Voluinės metraščio Hipatijaus nuorašas – leidžia daryti prielaidą, kad šią sutartį iš Lietuvos pusės pasirašė keli „vyriausieji kunigaikščiai“ bei keliolika jų sąjungininkų.

Anot istoriko E. Gudavičiaus (Gudavičius E., *Mindaugas*, Vilnius: Žara, 1998) ir jo šalininkų, šis Hipatijaus nuorašas yra pakankamas įrodymas, kad 1219 m. jau buvo susiformavusi lietuvių žemių konfederacija, bet dar nebuvo Lietuvos valstybės. Ją sukūrė tarp 1219 m. sutartį pasirašiusių kunigaikščių buvęs Mindaugas. Anot E. Gudavičiaus, jis tai padarė suvienijęs keletą hipotetinių lietuvių „žemių“ („minivalstybių“).

Dauguma istorikų iki šiol buvo linkę manyti, kad ši Haličo-Voluinės sutartis rodo, jog tuo metu Lietuvos teritorijoje įsitvirtinę kunigaikščiai veikė bendrai, t. y., kad jau buvo pradėjusi formuotis Lietuvos valstybė. Istorikas T. Baranauskas jau minėtoje savo studijoje rašo, kad Lietuvos kunigaikštystė susidarė, pastovi valstybinė organizacija lietuvių žemėse atsirado apie XI amžių. Pasak jo, nuo to laiko ji nuosekliai plėtėsi jungdama visas lietuvių žemes.

Hipatijaus metraštyje rašoma (spausdinamas tekstas iš 1997 m. išleistos „Žemaičių istorijos“): „Dievo paliepimu atsiuntė Lietuvos kunigaikščiai pas didžiąją kunigaikštienę Romanovą, Danilą ir Vasilką taikos pasiūlymą. Lietuvos kunigaikščių vardai buvo šie: tai vyriausieji Živinbutas, Daujotas, Dausprungas, jo brolis Mindaugas, Daujoto brolis Vilikaila, o žemaičių kunigaikštis Gedvilas, Vykintas, o Ruš-

(Nukelta į 4 p.)

(Atkelta iš 3 p.)

kaičių – Kintibudas, Vambutas, Butautas ir jo sūnus Višlis, Kitenis, Plikeinė; o tai Bulevičiai – Vismantas, kurį nužudė Mindaugas ir paveržė jo žmoną, ir jo brolius išžudė: Edivilą, Sprudeikį, o šie kunigaikščiai iš Deltuvos – Juodikis, Pukeikis, Bikis, Ligeikis. Šie visi sudarė taiką – su kunigaikščiu Danila ir Vasilka, ir žemė buvo rami“.

Sutartį pasirašę stipriausi, įtakingiausi ano meto Žemaitijos kunigaikščiai Gedvilas bei Vykintas savo valdas turėjo vakarinėje arba pietinėje Žemaitijos dalyje.

Vykintas – vienas žymiausių visų laikų žemaičių kunigaikščių. Pirmosios rašytinės žinios apie jį mus pasiekia iš minėtojo Hipatijaus metraščio. Šiandien jau mažai kas abejoja, kad Vykintas vadovavo žemaičiams 1236 m. Šiaulių (Saulės) mūšyje ir jame iškovojo pergalę.

„Žemaitijos istorijoje“ (sudarė Alvydas Nikžentaitis, autoriai Adomas Butrimas, Vladas Žulkus, A. Nikžentaitis, Vacys Vaivada, Egidijus Aleksandravicius. Vilnius: REGNUM, 1997) rašoma, kad kunigaikščiu (šiuo atveju Žemaitijos) galima vadinti tokį didžiūną, kuris savo rankose konkrečioje teritorijoje buvo sukongravęs paveldimą valdžią ir tą valdžią realizuodavo padedamas kariaunos. Eilinių bendruomenės narių jį nevaldė.

Istorikai didelio skirtumo tarp XIII a. kunigaikščių ir didžiūnų neįžvelgia. Yra spėjama, kad tuo metu kunigaikščių valdžia nebūdavo paveldima. Būtent taip paaiškinama, kodėl Žemaitijoje nesiformavo kunigaikščių dinastijos.

Kunigaikščių veiklos galimybės tais laikais buvo gana ribotos (jie neturėjo nuolat veikiančios kariuomenės, finansinių galimybių ją išlaikyti, nebuvo ir nuolatiniai tokių kariuomenių vadai). Kai reikėdavo dalyvauti stambesnėje karinėje operacijoje, kunigaikščiai surengdavo bendruomenės sueigą, joje kartu su visais sprendavo, ar tikslinga šioje operacijoje dalyvauti, o jei nutardavo, kad dalyvaus, išrinkdavo karo vadą. Kai tokioje sueigoje vienas ar kitas kunigaikštis būdavo išrinktas karo vadu, jis tapdavo tų žmonių, kurie jį išrinko, vadu.

XIII a. pradžioje, kaip rodo sutartis su Haličo-Voluinės kunigaikštyste, Vykintas su kai kuriais Lietuvos kunigaikščiais palaikė draugiškus ryšius. „Žemaitijos istorijos“ autoriai nurodo, kad „XIII a. I pusės Žemaitijos politinė laikysena buvo panaši į kitų Lietuvos žemių – žemaičiai įvairiomis formomis dalyvavo Lietuvos valstybės kūrimosi procese: arba palaikydami Mindaugą (rytiniai žemaičiai), arba su Tautvilu ir Gedvydu kovodami prieš jį.“

Vykintas ne tik palaikė dalykiškus ryšius su kai kuriais Lietuvos kunigaikščiais, bet ir su keliais iš jų buvo susigiminiavęs. Vykinto sesuo buvo Mindaugo brolio Dausprungo žmona (Dausprungas dingo po 1219 m.). Spėjama, kad net pats Vykintas buvo vedęs vieną iš Mindaugo seserų (vardas nežinomas). Dingus Dausprungui, Vykintas su Mindaugu kovojo dėl savo įtakos dviems nepilnamečiams Dausprungaičiams – Tautvilui ir Erdvinui (Edivydui, Gedvydui?). Juos globavo Vykintas. Kai Mindaugas įsigalėjo, Vykintas kartu su Dausprungaičiais prisiglaudė pas Voluinės Romanaičius – Danilą ir Vosilką.

Oficiali versija, bent jau ta, kuri skelbiama 1988 m. išleistoje „Lietuvos enciklopedijoje“, kad 1248 m. Mindaugas Vykintą, kuris buvo garsus karo vadas, ir Dausprungaičius pasiuntė kariauti į Rusiją. Tačiau jie ten 1249 m. sukėlė maištą, 1248–1251 m. suorganizavo koaliciją prieš Mindaugą, kuris buvo atėmęs jų valdas Lietuvoje. Tuo tikslu Vykintas buvo išvykęs į Livoniją ir prašė kryžiuočių pagalbos.

2008 m. rugpjūčio 9. Liepojoje (Latvija) atidengta didžiausia Baltijos šalyse skulptūra (6 x 16 m) „Durbės mūšis“, sukurta iš smėlio. Skulptūros dizaino autorius – Uldis Zariņš. Nuotraukos iš RKIC archyvo

Į koaliciją buvo įtraukti jotvingiai, pusė Žemaitijos, Livonijos ordinas.

Prieš Mindaugą Vykintas buvęs sudaręs sąjungą ir su Romanaičiais. 1250–1251 m. Vykintas ir jo sąjungininkai bandė pašalinti Mindaugą iš sosto. To jiems padaryti nepavyko, nes, priimdamas krikštą, Mindaugas savaime tą koaliciją iš dalies išardė. 1251 m. Mindaugas su savo kariuomene puolė Vykinto valdas Žemaitijoje, apsupo Vykinto pilį (*Tviriment*), buvo sužeistas. Vykintas su Tautvilu puolimą atrėmė, tačiau vėlesnių atakų, kurios buvo surengtos 1252 m., neatlaikė. Spėjama, kad būtent šiuose mūšiuose Vykintas ir žuvo, nes vėliau rašytiniuose šaltiniuose jo vardas daugiau neminimas. Kai kuriuose kituose šaltiniuose (Bostone išleista „Lietuvių enciklopedija“) nurodoma, kad Vykintas žuvo 1251 m.

Ipatijaus metraštyje apie *Tviriment*, Vorutos mūšius ir jų aplinkybes taip rašoma:

„Tautvilas gi atbėgo į Žemaitiją pas savo dėdę Vykintą, paėmė jotvingius ir žemaičius ir Danijilo pagalbą, kurią anksčiau jam Danijilas buvo davęs, žygiavo prieš Mindaugą. Mindaugas pasirengė ir nusprendė nesikauti su jais pulku, įžengė į pilį vardu Voruta ir išsiuntė naktį savo svainį, ir išvaikė juos rusai ir jotvingiai. Ry tą gi išėjo vokiečiai su arbaletais, ir užpuolė juos rusai ir kumanai su lenkais ir jotvingiais su svaidomosiomis ietimis, ir vaikėsi po lauką tarsi žaisdami, ir iš ten sugrįžo į Žemaitiją. Ir atvyko Mindaugas, surinkęs didelę jėgą, prie Vykinto pilies, vadinamos *Tviremet*, Tautvilas išėjo iš pilies, o su juo Danijilo rusai ir polovcai, ir su jais žemaičiai ir daugelis pėsčiųjų; jiems besivejant, polovcas Kočius pašovė Mindaugą į šlaunį. Ir sugrįžo Mindaugas į savo žemę; daug susidūrimų buvo tarp jų. Vismantas prie tos pilies buvo nukautas.“ Spėjama, kad Vykintas buvo Treniotos tėvas, žymaus Žemaitijos karo vado Almino, kuris vadovavo žemaičių kariuomenei Durbės mūšyje ir šį mūšį laimėjo, artimas giminė.

P. Dausburgiečio kronikoje Vykintas vadinamas „lietuvių karaliumi“. St. Zajączkowski teigimu, Vykintas po Erdvilo mirties buvo tapęs ir Žemaitijos paveldėtoju. Tačiau, kaip nurodo kiti istorikai, Erdvilo pilių paveldėtoju galėjo tapti ir kunigaikštis Lengvenis, nes Vykinto santykiai su Erdvilu, kuris palaikė Mindaugą, buvo labai komplikuoti.

Su Vykinto vardu kai kurie istorikai sieja ir Žemaitijos kunigaikščių separatistinę politiką, kuria siekta nepaklusti kunigaikščiams iš „anapus Nevėžio“.